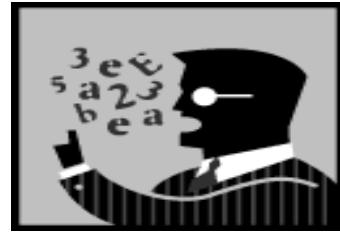

FONOLOŠKI SUSTAV HRVATSKOGA JEZIKA

Doc. dr. Bernardina Petrović

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za hrvatski standardni jezik

✉ HR-10000 Zagreb, Ivana Lučića 3

☎ +38516120070 📠 +38516120252

bernardina.petrovic@ffzg.hr

1

SADRŽAJ PREDAVANJA

1. Fonemi hrvatskoga jezika
2. Fonemski skupovi (= kontakti fonema):
 - a) vokalski
 - b) konsonantski

2

Fonolološka, morfonološka i morfološka jezična razina

RAZINA	JEDINICA	IZRAZ	VARIJANTE
FONOLOŠKA	FONEM	FON	ALOFON
MORFONOLOŠKA	MORFONEM	MORFON	ALOMORFON ili ALTERNANTA
MORFOLOŠKA	MORFEM	MORF	ALOMORF
		jedinice same po sebi i neovisne jedne o drugima	jedinice u odnosu jedne prema drugima

FONEM = jedinica koja objedinjuje alofone
MORFONEM = jedinica koja objedinjuje alomorfone
MORFEM = jedinica koja objedinjuje alomorfe

3

Razdioba glasova prema oblikovanju (artikulaciji)

GLASOVI PREMA OBLIKOVANJU (ARTIKULACIJI)	
OTVORNICI VOKALI	ZATVORNICI KONSONANTI
SAMOGLASNICI	SUGLASNICI
Hrvatski nazivi za osnovne skupine glasova prema načinu oblikovanja.	

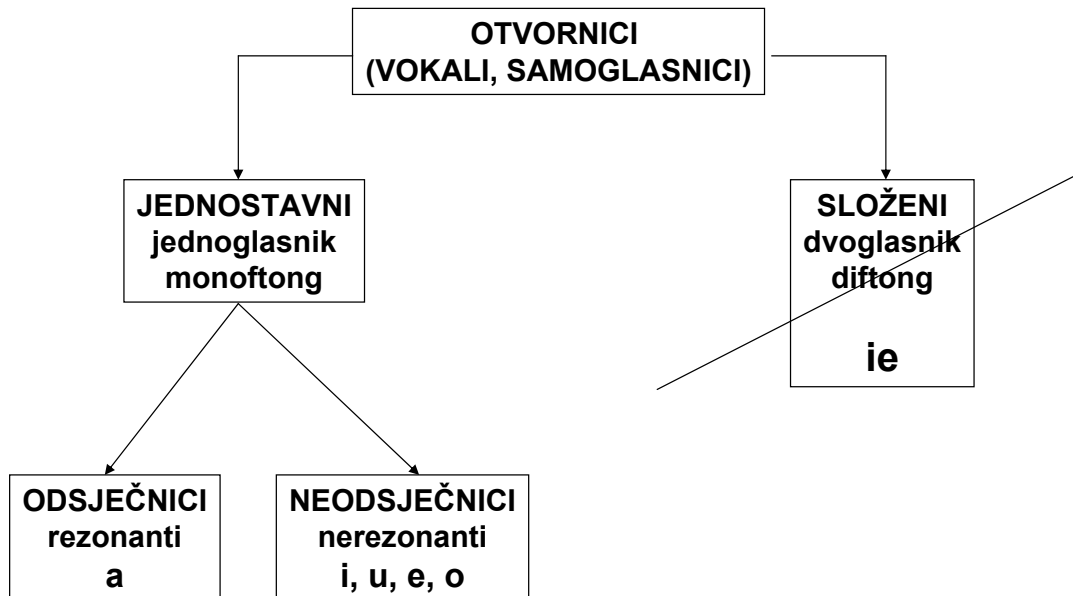
Naziv suglasnik nije istoznačan nazivu konsonant, jer je napravljen po kriteriju slogotvornosti, tj. prema ulozi odnosno mjestu u slogu.

U hrvatskome jeziku nužno je razlikovati glasove prema oblikovanju i prema slogotvornosti, jer zatvornici ili konsonanti nisu uvijek suglasnici.

4

Razdioba glasova

I. PREMA OBLIKOVANJU (ARTIKULACIJI)

5

Razdioba glasova

II. PREMA KRITERIJU SLOGOTVORNOSTI

6

Artikulacijska obilježja glasova: OTVORNICI (VOKALI)

prema vodoravnom položaju jezika u odnosu prema tvrdom nepcu	PREDNJI (palatalni)	i, e, ie
	SREDIŠNJI	a
	STRAŽNJI (nepalatalni)	o, u
prema stupnju uzdignutosti jezika prema nepcu	VISOKI (najzatvoreniji)	i, u
	SREDNJI (otvoreniji)	e, o
	NISKI (najotvoreniji)	a
prema položaju usana	neutralni položaj usana	i, e
	široki otvor usana	a
	uski otvor usana	o, u

šva ə (njem. naziv za središnji hebrejski vokal)

- neutralni, središnji vokal koji se pojavljuje uz sve izdvojeno izgovorene sonante i konsonante;
- u hrvatskom se jeziku često naziva poluglasom → mukli, nejasno izgovoreni ili reducirani vokali.

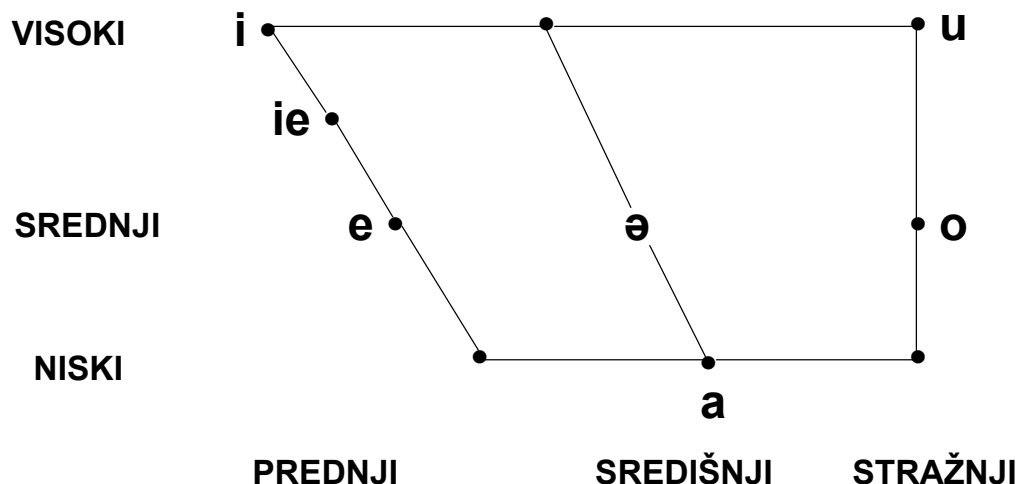
7

Artikulacijska obilježja glasova: VOKALSKI TRAPEZ

Međujezične usporedbe: otvornici se najčešće prikazuju vokalskim trapezom.

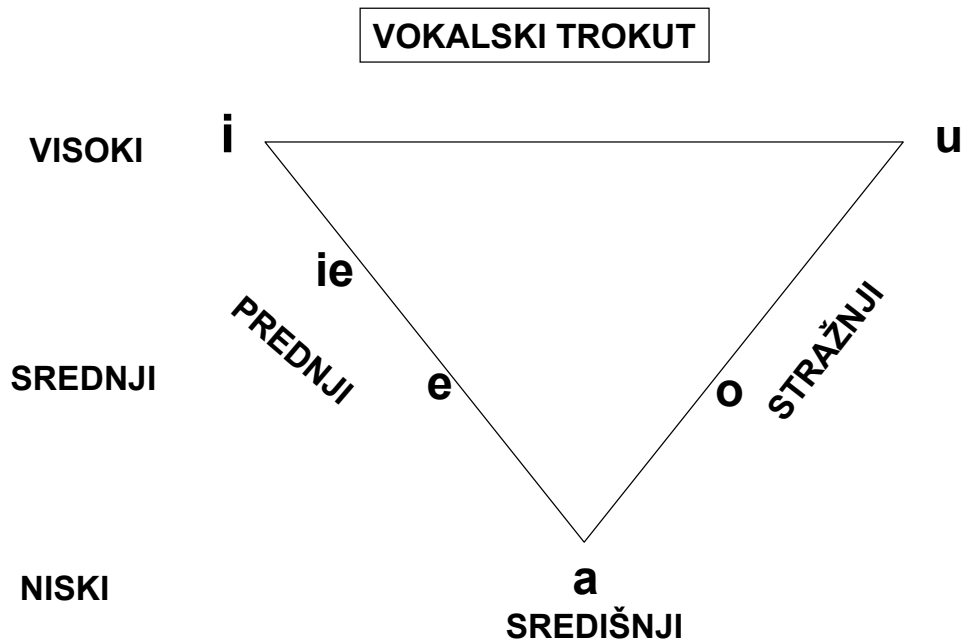
Trapez = glavni ili kardinalni otvornici

(engl. *cardinal vowels* britanskoga fonetičara D. Jonesa)

8

Artikulacijska obilježja glasova: VOKALSKI TROKUT

9

VOKALI - DVOGLASNIK (DIFTONG)

Hrvatski je dvoglasnik **ie** jedan od najspornijih pojmova hrvatskoga jezikoslovlja – različito opisivan, kategoriziran, nazivan.

XIX. (Šulek, Maretić),

XX. (Rešetar, Hamm, Brozović, Pavešić, Škarić, Vukušić, Raguz, Vončina, Pranjković, Babić, Lončarić, Zečević)

XXI. (Babić, Jelaska).

NAZIVI HRVATSKOGA DVOGLASNIKA:

jat,
stari jat,
tzv. jat,
refleks jata,
tzv. refleks jata,
rogato e,
tzv. rogato e,
alternacija ije / je / e / i 0,
korijenski skup grafema...

Većina suvremenih hrvatskih gramatičara dvoglasnik **ie** smatra fonemom.

10

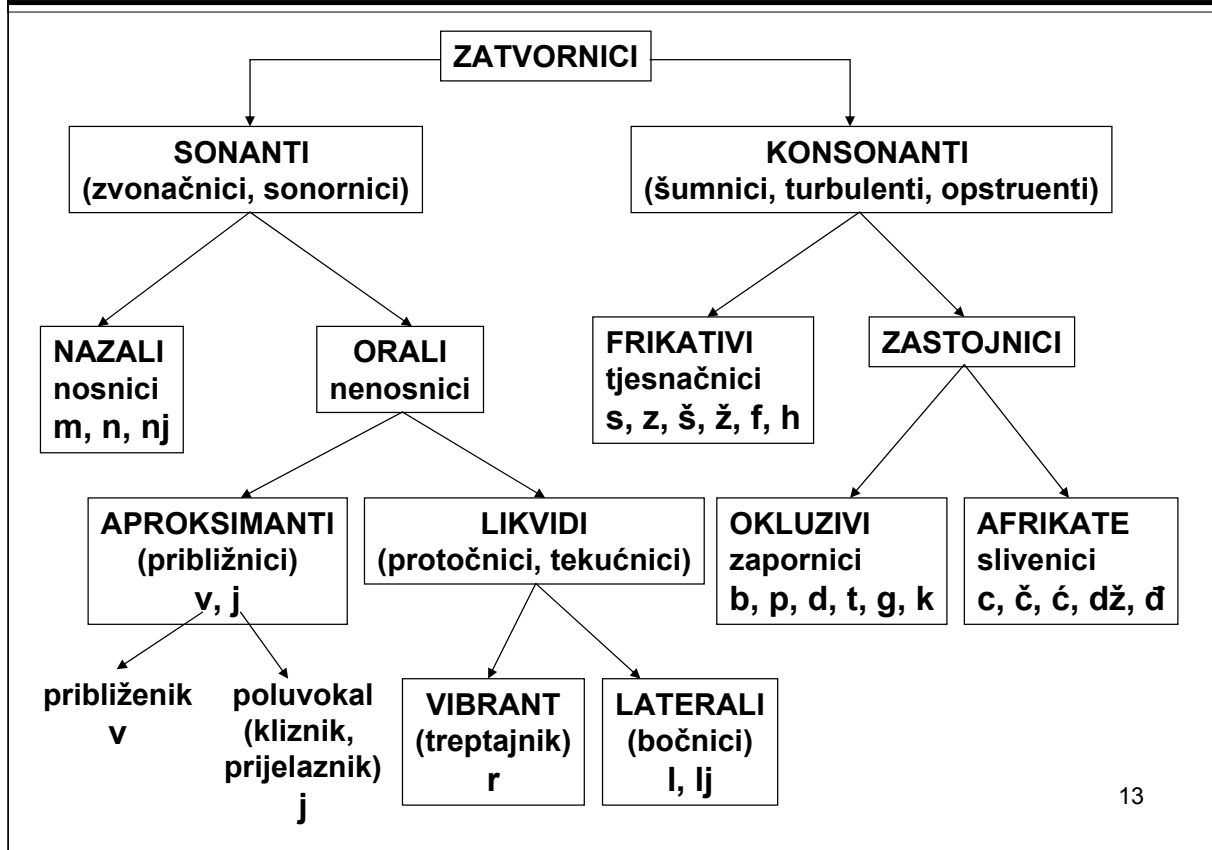
Artikulacijska svojstva glasova: OTVORNICI – dvoglasnik ie

DVOGLASNIK I NOVIJE HRVATSKE GRAMATIKE	
Fonetika hrvatskoga književnog jezika (Škarić 1991)	“U hrvatskom standardnom izgovoru nema dvoglasnih suglasnika, ali ih u supstandardnim govorima ima...”. dvoglasnik ie navodi kao slobodnu inačicu dugog jata
Fonologija hrvatskoga književnog jezika (Brozović 1991)	Dvoglasnik drži posebnim fonemom. Grafemski slijed <i>ije</i> kada se nalazi na mjestu gdje je u davnini bio praslavenski vokal <i>jat</i> najčešće izgovara kao dvoglasnik označen prekriženim troslovom <i>ije</i>
Gramatika hrvatskoga jezika (Težak i Babić 1992, 1994, 2000)	Osim pet otvornika autori navode i jedan složeni otvornik: dvoglasnik ie, koji se piše sa <i>ije</i> . — Važno je pisanje dvoglasnika na poseban način, jer ima razlikovnu ulogu: <i>Ona sjedi. Ona sijedi.</i>
Hrvatska gramatika (Barić i sur., 1995, 1997)	Dvoglasnik su predstavili kao običan vokalski glas. Dvoglasnik je najčešća realizacija ijekavskoga dugog jata koji se bilježi troslovom <i>ije</i> .
Praktična gramatika hrvatskoga jezika (Raguž 1997)	<i>je, i i e</i> koje se nalaze u riječima s dvoglasnikom drži različitim ostvarenjima dvoglasnika. Opozicija dvoglasnika ie (u dugim slogovima) prema njegovim različitim realizacijama vidljiva je i pravopisno i izgovorno.

Morfonem

MORFONEM – skup fonema koji alterniraju u jednom morfemu.
Kompleksna slika dvaju ili više fonema čija je alternacija uvjetovana morfološkom strukturom.

Razina		Broj jedinica
Fonološka	cvijet <i>/c/+v/+i/+j/+e/+t/</i>	6
Morfonološka	<i>/c/+v/+ije/+t/</i>	4
Morfološka	cvijet-Ø	2
Fonološka	cvjetovi <i>/c/+v/+j/+e/+t/+o/+v/+i/</i>	8
Morfonološka	<i>/c/+v/+je/+t/+o/+v/+i/</i>	7
Morfološka	cvjet-ov-i	3

13

SONANTI I KONSONANTI prema mjestu oblikovanja glasova

1. ORALI (BUKALI, USNICI)

a) LABIJALI (USNENICI)

1) BILABIJALI (DVOUSNENICI)

b p m

2) LABIODONTALI (USNENOZUBNICI)

v f

b) DENTALI (ZUBNICI)

c z s (t d n)

c) ALVEOLARI (NADZUBNICI, DESNICI)

d t n r l

d) PALATALI (NEPČANICI, TVRDONEPČANICI)

1) PRETPALATALI (POSTALVEOLARI)

š ž dž č

2) PREPALATALI (PREDNJONEPČANICI)

ć đ j lj nj

e) VELARI (MEKONEPČANICI, JEDRENICI)

k g h

2. FARINGALI (ŽDRIJELNICI)

nema u hrv.

3. LARINGALI (GLOTALI, GRKLJANICI)

U hrv. samo kao
izgovorne inačice.

4. LINGVALI (JEZIČNICI)

KORONALI (OKRETNICI)

t d n c z s r l

č ž š ć

14

Akustička obilježja

Akustička obilježja	VOKALI	SONANTI I KONSONANTI
1. VOKALNOST	vokali (SVI)	nijedan sonant nijedan konsonant
2. ŠUMNOST (TURBULENTNOST)	nijedan vokal	sonanti (SVI) konsonanti (SVI)
3. KOMPAKTNOST	niski srednji: a	palatali (SVI): pretpalatali: š ž dž č prepalatali: ć đ j lj nj velari (SVI): k g h
4. DIFUZNOST	visoki prednji i visoki stražnji u	labijali (SVI): bilabijali: b p m labiodentali: v f dentali (SVI): c z s alveolari (SVI): d t n r l

Akustička obilježja

Akustička obilježja	VOKALI	SONANTI I KONSONANTI
5. GRAVISNOST		labijali (SVI): bilabijali: b p m labiodentali: v f velari (SVI): k g h
6. AKUTNOST	visoki (SVI) prednji i srednji e	dentali (SVI): c z s alveolari (SVI): d t n r l palatali (SVI): pretpalatali: š ž dž č prepalatali: ć đ j lj nj
7. NAZALNOST		Sonanti: m n nj jedan labijal: bilabijal m jedan alveolar: n jedan palatal: nj

Akustička obilježja

Akustička obilježja	VOKALI	SONANTI I KONSONANTI	
8. NEPREKIDNOST	SVI a e i o u	NEPREKIDNI	PREKIDNI
		labijali: labiodentali: v f dentali: s z alveolar: l palatali: prepalatali: š ž prepalatali j lj velar: h	labijali: bilabijali b p m dental: c alveolari: d t n r palatali: prepalatali: dž č prepalatali đ ć nj velari: k g

17

Akustička obilježja

Akustička obilježja	VOKALI	SONANTI	KONSONANTI	
9. ZVUČNOST	SVI a e i o u	SVI m n nj j v r l lj	ZVUČNI	NEZVUČNI
			labijal: bilabijal b alveolar: d dental: z palatali: prepalatali: ž dž prepalatal đ velar g	labijali: bilabijal p labiodental f alveolar: t dentali: s c palatali: prepalatali: š č prepalatal ć velari k h

KONSONANTI

	BILABI-JALI	ALVE-OLARI	DEN-TALI	PALATALI			VE-LARI	LABIO-DENTAL	DEN-TAL	VE-LAR
zvučni	b	d	z	ž	dž	đ	g	[f]	[3]	[ɣ]
nezvučni	p	t	s	š	č	ć	k	f	c	h

Akustička obilježja

Akustička obilježja	VOKALI	SONANTI	KONSONANTI
10. STRIDENTNOST	NIJEDAN!	labijali: labiodental v	labijali: labiodental f dentali (SVI): c z s palatali: pretpalatali (SVI): š ž dž č
11. NAPETOST	visoki: prednji i stražnji u	palatali: prepalatali lj nj	labijali: labiodental f bilabijal p dentali c z alveolar t palatali: pretpalatal č š prepalatal ć velari k h

19

FONEMSKI SUSTAV HRVATSKOGA JEZIKA

31 fonem u 3 fonemska razreda

	FONOLOŠKA TRANSKRIPCIJA	FONETSKA TRANSKRIPCIJA
VOKALI	/i /, /e/, /a/, /o/, /u/ ◡	[i], [e], [a], [o], [u], [ie]
SONANTI	/m/, /n/, /ń/, /l/, /lj/, /v/, /r/, /r̥/, /j/	[m], [n], [ń], [l], [lj], [v], [r], [r̥], [j]
KONSONANTI	/b/, /p/, /d/, /t/, /g/, /k/, /c/, /č/, /ć/, /ǰ/, /ǰ̣/, /f/, /h/, /s/, /š/, /z/, /ž/	[b], [p], [d], [t], [g], [k], [c], [č], [ć], [ǰ], [ǰ̣], [f], [x], [s], [š], [z], [ž]

20

Raspodjela fonema i fonemskih skupina

Fonemi su kao linearne jedinice neprekidno u kontaktu s drugim fonemima. Pojedini se fonemi pri kontaktu s drugim fonemima na morfemskim granicama mijenjaju ili se pak potpuno gube.

Morfemske granice mogu biti različite:

1. granica prefiksalnog i korijenskoga morfema – tj. prefiksalnog morfema i osnove
2. granica osnove (zapravo je bolje reći korijenskog morfema) i sufiksalnog morfema
3. granica osnove i gramatičkog morfema.

Tri su tipa kontakta među fonemima:

- 1) kontakti vokalskih fonema
- 2) kontakti konsonantskih fonema
- 3) kontakti vokalskih i konsonantskih fonema.

Promjene su fonema pri kontaktu s drugim fonemom vidljive na dvjema razinama:

1. ortografskoj – u pismu
2. ortoepskoj – u govoru.

21

Raspodjela fonema: VOKALSKI SKUPOVI – kontakti vokalskih fonema

U hrvatskome su jeziku načelno mogući svi dvočlani vokalski skupovi.

Ti dvovokalski skupovi koji tvore ZIJEV ILI HIJAT zapravo su heterosilabičke strukture koje nisu svojstvene primarnom sustavu već su činjenicom sekundarnog leksičkog sloja, jer se javljaju:

1. u riječima stranoga podrijetla i
2. kao morfološki uvjetovane sekvence na granicama morfema.

Ti skupovi mogu biti u inicijalnom, medijalnom ili finalnom položaju u riječi.

aa, ae, ai, ao, au, ea, ei, eo, eu, ia, ie, io, iu, oa, oe, oi, ou, ua, ue, ui, uo

22

Raspodjela fonema: VOKALSKI SKUPOVI – kontakti vokalskih fonema

Dvovokalski skupovi			
	INICIJALNI	MEDIJALNI	FINALNI
ao	aorta	zaova	kakao
ae	aerodinamika	maestral	
ai		naivan	
au		jauk	
ea		realan	Matea
ei		neistina	
eo	eolski	seoce	Mateo
eu	europski		
ia	iako	prianjati	
ie		Daniel	
io	ion	idiot	trio
iu		priuštiti	

23

Raspodjela fonema: VOKALSKI SKUPOVI – kontakti vokalskih fonema

Dvovokalski skupovi			
	INICIJALNI	MEDIJALNI	FINALNI
oa	oaza	doajen	Mauna Loa
oe		poezija	
oi		doista	
ou		bjelouška	
ua			
ue		pirueta	
ui	uigran	suicid	etui
uo	uočiti	suočiti	
aa			kakaa (Gjd)
ee			Tee (Gjd)
ii		nadriizvođač	
oo		poočim	
uu		suurednik	

24

VOKALSKI SKUPOVI – kontakti vokalskih fonema

U pojedinim se vokalskim skupovima, osobito u onima u kojima je vokal *i* inicijalnim članom – dakle u skupovima *ia*, *ie*, *ii*, *iu* umeće se međusamoglasničko *j*. Izuzetak je *io*.

Kada se piše međusamoglasničko *j*?

U skupovima *ia*, *ie*, *ii*, *iu* međusamoglasničko se *j* piše:

- 1. na granici korijenskoga morfema (ili osnove!) i gramatičkoga morfema u imenicama muškoga roda kojih osnova završava na *i*:**

alibi – alibija – alibiju – alibijem

hobi – hobija – hobiju – hobijem

žiri – žirija – žiriju – žirijem

Pri tome valja imati na umu da se nizom grafema *ije* u hrvatskome jeziku bilježe i niz triju fonema *ije* i dugi refleks *jata*. Ovdje se naravno radi o bilježenju niza fonema *ije*, a taj je niz – za razliku od dugoga refleksa *jata* – dvosložan:

dijeta (dvosložno), dijete (jednosložno)

25

VOKALSKI SKUPOVI – kontakti vokalskih fonema

- 2. u posuđenicama i to unutar osnove:**

dijeta, higijena, hijena, karijera, milijun, orijent, primarijus, špijun, zodijak

U vlastitim imenima može biti i drukčije:

Adriana i Adrijana; Daniel i Danijel

- 3. u pojedinim sufikslnim morfemima:**

-ijan(a)	krležijana
-ijanac(Ø)	krležijanac
-ijad(a)	brucošijada
-ijat(Ø)	antikvarijat
-ijer(Ø)	hotelijer
-ijer(a)	bombonijera
itd.	

26

VOKALSKI SKUPOVI – kontakti vokalskih fonema

U apelativima (općim imenicama) e sklonidbe (dakle imenicama ženskog roda) na granici osnove i flektivnoga morfema međusamoglasničko se j piše u svim padežima i ispred svih samoglasnika:

N	avenija	gimnazija	županija
G	avenije	gimnazije	županije
D	aveniji	gimnaziji	županiji
A	aveniju	gimnaziju	županiju
V	avenijo	gimnazijo	županijo
L	aveniji	gimnaziji	županiji
I	avenijom	gimnazijom	županijom

Pridjevi na –ski izvedeni od tih imenica čuvaju međusamoglasničko j ispred sufiksalnog morfema:

avenija – avenijski, gimnazija – gimnazijski, županija – županijski

27

VOKALSKI SKUPOVI – kontakti vokalskih fonema

U vlastitim imenima ne mora biti tako.

Postoje: Marija i Maria, Andreja i Andrea.

U sklonidbi imena na *ia* i *ea* čuva se osnovni oblik

N	Marija	Maria	Andreja	Andrea
G	Marije	Marie	Andreje	Andree
D	Mariji	Marii	Andreji	Andrei
A	Mariju	Mariu	Andreju	Andreu
V	Marijo	Mario	Andrejo	Andreo
L	Mariji	Marii	Andreji	Andrei
I	Marijom	Mariom	Andrejom	Andreom

28

VOKALSKI SKUPOVI – kontakti vokalskih fonema

Kada se ne piše međusamoglasničko j?

U skupu io

Kombinacija io se ne umeće između /i/ i /o/, jer se u izgovoru obično ostvaruje prijelazni glas sličan j, samo što se taj prijelazni glas po suvremenoj pravopisnoj normi ne registrira.

1. U imenica muškog roda na granici osnove i gramatičkoga morfema:

N	radio	radij	studio	studij	trio
G	radija	radija	studija	studija	trija
D	radiju	radiju	studiju	studiju	triju
A	radio	radij	studio	studij	trio
V	radio	radiju	studio	studiju	trio
L	radiju	radiju	studiju	studiju	triju
I	radiom	radijem	studiom	studijem	triom

29

VOKALSKI SKUPOVI – kontakti vokalskih fonema

U vlastitim imenima ne mora biti tako.

Postoje: Marijo i Mario, Silvijo i Silvio, Darijo i Dario.

N	Marijo	Mario	Silvijo	Silvio
G	Marija	Maria	Silvija	Silvia
D	Mariju	Mariu	Silviju	Silviu
A	Marija	Maria	Silvija	Silvia
V	Marijo	Mario	Silvijo	Silvio
L	Mariju	Mariu	Silviju	Silviu
I	Marijom	Mariom	Silvijom	Silviom

30

VOKALSKI SKUPOVI – kontakti vokalskih fonema

2. međusamoglasničko *j* ne piše se ako je o prema l – dakle ako je u pitanju vokalizacija:
bio, činio, dioba, dionica, cio, mio, mislioca
3. u posuđenicama unutar osnove:
antibiotik, kamion, kondicional, sociologija, škorpion, violina, prioritet
4. u imenica sa sufikslnim morfemom –ionic(a) i izvedenicama od njih:
gostionica, gostioničar, kladionica, kladioničar, štedionica, svlačionica, učionica

31

KONSONANTSKI SKUPOVI – kontakti konsonantskih fonema

DISTRIBUCIJA (RASPODJELA) FONEMA: ukupnost svih položaja i okolina u kojima se fonem ostvaruje pri udruživanju u veće jedinice.

FONOLOŠKE ZAKONITOSTI

distribucijske zakonitosti koje se provode na morfemskim granicama koje imaju fuzijski karakter.

Fonološke se zakonitosti distribucije odnose se na ograničenja u raspodjeli suglasničkih fonema u odnosu na njihove različite ili iste ili slične akustičke i artikulacijske značajke.

MORFONOLOŠKE ZAKONITOSTI

distribucijske zakonitosti koje se provode na morfemskim granicama koje imaju aglutinacijski karakter

32

KONSONANTSKI SKUPOVI – kontakti konsonantskih fonema

Fonološke zakonitosti distribucije koje se odnose na ograničenja u raspodjeli suglasničkih fonema u odnosu na različite akustičke i artikulacijske značajke:

1. ispred zvučnoga suglasnika ostvaruje se zvučni suglasnik;
2. ispred bezvučnog suglasnika ostvaruje se bezvučni suglasnik;
3. ispred palatala /š, ž, č, ć, dž, đ, lj, nj/ ostvaruju se palatali /š, ž/, a ne dentali /s, z/ ili velar /h/:
šćućuriti (ne: sćućuriti),
šćepati (ne: sćepati),
grožđe (ne: grozđe);
4. ispred labijala /p, b/ ostvaruje se labijalni nazal /m/, a ne dentalni nazal /n/: lampa, bomba, bombon.

33

KONSONANTSKI SKUPOVI – kontakti konsonantskih fonema

Fonološke zakonitosti distribucije koje se odnose na ograničenja u raspodjeli suglasničkih fonema u odnosu na iste ili slične akustičke i artikulacijske značajke:

1. u suglasničkoj se skupini ne ostvaruju dva ista samoglasnika:
ruski > ruski;
2. ispred afrikata /c, č, dž/ ne mogu se ostvariti dentalni okluzivi /t, d/:
otca > oca, otče > oče;
3. između suglasničkih fonema /s, z, š, ž/ i kojeg drugog suglasničkog fonema (osim /r, v/) ne mogu se ostvariti fonemi /t, d/. U pismu se pravilo ne provodi kad je riječ o leksemima stranoga podrijetla:
zalistka > zaliska, postna > posna.

34

Morfonološke zakonitosti distribucije provode se na granicama prefiksalnog i korijenskog morfema te u sekvencijama koje su rezultat refleksa jata:

1. ispred palatala /lj, nj/ ne mogu se ostvariti dentali kada su završnici prefiksa, a /l, lj/ početni suglasnici korijena: sljubiti, snjihati;
2. suglasnički slijed /sl/ i /sn/ ispred sekvencije je koja se refleks jata ostvaruju se /slj, snj/: sljedovi, snjegovi;
3. na granici prefiksa i korijena moguć je ostvaraj istih suglasničkih fonema koji se u izgovoru očituje geminacijom: podtajnik / pottajnik / potajnik;
4. na granici prefiksa i korijena moguć je ostvaraj dentalnih okluziva /t, d/ ispred afrikata /c, č/ ili geminirani ostvaraj: potcikovati ili pocikovati, otčepiti ili očepiti
5. na granici prefiksa i korijena moguć je ostvaraj sekvencije:
s + t + S: stlačiti
z + d + S: bezdlačan.

35

Morfemske granice: FUZIJA I AGLUTINACIJA

Pod fuzijskim se karakterom granice podrazumijeva činjenica da se dva glasa koji stoje jedan do drugog fuzioniraju (spajaju) u jedan, a pri tom više nisu prepoznatljivi i raščlanjivi:

na granici se korijenskog i sufiksalnog morfema

glasovi [t] + [s] fuzioniraju (spajaju) u [c]:

ortografski: hrvatski

ortoepski: [hrvacki]

Pod aglutinacijom se podrazumijeva naljepljivanje susjednih glasova pri čemu oni ostaju prepoznatljivi i raščlanjivi:

na granici prefiksalnog i korijenskog morfema

glasovi [d] + [s] aglutiniraju u [ts]:

ortografski: odsvirati

ortoepski: [otsvirati]

a glasovi [d] + [š] aglutiniraju u [tš]:

ortografski: odšteta

ortoepski: [otšteta]

36